

İKİ ŞAİR BİR ŞİİR -I-

Hasan KAPLAN*

Öz

Klasik Türk edebiyatında farklı şairlerin divanlarında mükerrer şiirlere rastlamak mümkündür. Bu çalışmada böyle bir özellik gösteren, aynı yüzyılda yaşamış iki şairin divanında aynen yer alan bir şiirin kime ait olduğu sorgulanmıştır. Bâkî ve Âşık Çelebi divanlarında aynen yer alan ve maktasında her iki şairin de mahlasının bulunduğu bu gazel, müşterek şiir-nazire - intihal çerçevesinde incelenmiş, gazelin her iki şairin divanına nasıl girdiği sorgulanmıştır. Çeşitli başlıklar altında (maddi deliller, muhteva, üslup, nazire, sentaks, söz dizimi...) değerlendirilen gazelin gerçek sahibi belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bâkî, Âşık Çelebi, nazire, müşterek şiir, intihal.

TWO POETS ONE POEM -I-

Abstract

In Classical Turkish Literature it's likely to find duplicate poems within the collected poems of different poets. This study examined the collected poems of two contemporary poets and questioned which poet originally wrote a poem involved in the collected poems of the both poets alike. This ode that exists in the collected poems of Bâkî and Âşık Çelebi alike and that includes the pseudonyms of both poets in its last verse, was examined in terms of collaborative poetry-parallelism-plagiarism. The study also questioned how the poem may have been involved in the collected poems of the two poets. It was an attempt to unearth the original poet of the poem which was analyzed under different titles such as material evidences, content, style, parallelism and syntax.

Keywords: Bâkî, Âşık Çelebi, parallelism, collaborative poetry, plagiarism.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında şairlerin divanlarında aynen veya küçük farklılıklarla yer alan şiirlerin varlığı öteden beri bilinmektedir. Hatta bu konuda tezkirelerde şairlerin birbirlerine yönelik bazı suçlamaları da yer almaktadır. Divanlarda küçük farklılıklarla yer alan şiirlerin bir kısmını nazire geleneği çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Şöyle ki model şiir ile nazire şiir arasında şekil ve muhtevada bazı benzerlikler vardır. Nazirelerde model şiirdeki hayalin, kurgu ve söyleyişin yer alması bir ölçüde normaldir. Zira şair, model aldığı şiirdeki kelime ve ifadelerden hareketle bir şiir yazmaya çalışmaktadır. Ancak bu benzerliğin doğal sınırları dışında kalıp nazireyi aşan, intihale yaklaşan şairler olmuştur. Zemin veya model şiiri taklit eden bazı şairler nazirelerine kendilerinden çok fazla bir şey katmayıp âdeta örnek aldığı şiiri

* Dr.; Gazi Üniversitesi TÖMER, h1982kaplan@hotmail.com.

kopyalamışlardır. Sonra da bu başarısız, kopya şiirlerini divanlarına koymuşlardır. Farklı şairlerin divanlarında aynen yer alan veya küçük farklılıklar taşıyan şiirlere rastlanmasında intihal de etkilidir. Kötü niyetli bir şair başkasının şiirini intihal yapar. Burada intihali yapan, şiiri ya aynen kopyalar ya da söz dizimi veya kelimeleri kısmen değiştirerek şiirini (!) oluşturur. Bunlar, intihalin derecesine ve yapılma şekline göre nesh, igare, mesh, selh, ilmam ve tevarüd gibi terimlerle ifade edilir. İntihal yapan şair çoğunlukla yaptığı işi gizlemek istediği için de asıl şiir üzerinde birtakım tasarruflarda bulunur. Aslında bu, bir dönüştürme ve başkalaştırma çalışmasıdır. İntihal yapan şair kelime, söz dizimi ve anlam üzerinde küçük oynamalar yaparak şiirin ilk sahibini unutturmaya, şiiri kendi şiiri hâline dönüştürmeye çalışmaktadır. Divanlarda aynen veya küçük farklılıklarla yer alan şiirler kimi zaman da müstensih ve musannif hatalarından kaynaklanmaktadır. Müstensihler, bazen de art niyetli kişiler başkasına ait şiirleri divan nüshalarına girdirmişlerdir. Divanlarda tekerrür eden şiirlerin bir kısmı ise müşterek şiirlerdir. Birden fazla şairin birlikte yazdıkları müşterek şiir, şiire dâhil olan her şairin divanında aynen yer alabilir. Böyle şiirlerin müşterek olduğuna dair çoğunlukla bir başlık veya işaret vardır. 16. yüzyılın büyük şairleri arasında yer alan Bâkî'nin ve onun çağdaşı şairlerden olup özellikle yazdığı şairler tezkiresi ile tanınan Âşık Çelebi'nin divanında aynen yer alan bir gazel vardır. Tamamen aynı olan ve mahlas beytinde her iki şairin de isminin yer aldığı böyle bir gazel örneği -müşterek gazel değilse şayet- herhâlde pek azdır. Bu çalışmada söz konusu gazelin gerçek sahibi belirlenmeye çalışılmış, aynı şiirin her iki şairin divanına nasıl girdiği sorgulanmıştır.

Âşık Çelebi ve Bâkî divanları Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Sabahattin Küçük (1994) tarafından yayımlanan Bâkî divanının gazeller bölümünde yer alan üç numaralı şiir¹; Filiz Kılıç tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı sitesinde e - kitap olarak yayımlanan Âşık Çelebi divanının gazeller bölümündeki ilk şiirdir. Her iki şairin yayımlanan divanlarında yer alan söz konusu gazel şudur:

Bâkî

Yâr işiginde dinildi 'âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler tenzilü'l-esmâ'ü min savbi's-semâ²

¹ Gazel, aynı zamanda Sadeddin Nüzhet Ergun (1935) tarafından hazırlanan "Bakî Divanı" adlı eserde de 56 numaralı şiir olarak kayıtlıdır.

² Bu mısra Bâkî Divanı'nın farklı nüshalarında "Hak dimişler tenzilü'l-ekâbu min savbi's-semâ" şeklindedir. Ergun (1935, s. 117) tarafından da hazırlanan divan metninde de "esmâu" yerine "ekâbu" farkı vardır.

Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek
 Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ
 Mülk-i ‘ayş u ‘işretün olsak n’ola İskenderi
 Oldı elde câmumuz âyîne-i ‘âlem-nümâ
 ‘Aynuma almam zer-i hurşîd ü dürr-i encümi
 Feth olaldan bana bâb-ı genc-i iksîr-i fenâ
 Şi’r ü inşâdan murâdı ‘âşık-ı bî-çârenün
 ‘Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre Bâkî ve’ d-du’â

Âşık Çelebi

Yâr işüğinden dinildi ‘âşık-ı şeydâ bana
 Hak dimişler tenzinü’l-*elkâbu min savm bi’s-semâ*³
 Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek
 Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ
 Mülk-i ‘ıyş u ‘işretün olsak n’ola İskenderi
 Oldı elde câmımız âyîne-i ‘âlem-nümâ
 ‘Aynuma almam zer-i hurşîdi dürr-i encümi
 Feth olaldan bana bâb-ı genc-i iksîr-i fenâ
 Şi’r ü inşâdan murâdı ‘Âşık-ı bî-çârenün
 ‘Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre bâkî ve’ d-du’â

Şiirin kime ait olduğunun tespit edilebilmesi için şekle, muhtevaya ve üsluba dair bir inceleme yapmak gerekmektedir. Muhteva ve üsluba dayalı bir inceleme ile maddi delillerden hareketle şiirin gerçekte kime ait olduğu tespit edilebilecektir⁴.

³ Burada *-tenzinü’l-*elkâbu min savm bi’s-semâ** bir okuma hatası vardır. Söz orijinalinde olduğu gibi ancak şu şekilde okunduğu zaman anlamlı olmakta ve mısra, vezne uymaktadır: *tenzilü’l-*elkâbu min savbi’s-semâ**. Aynı mısra Pervâne Beg nazire mecmuasını hazırlayan Gıynaş (2014, s. 106) tarafından şöyle okunmuştur: Hak dimişler *tenzinü’l-*esmâ’i min-savbi’s-semâ**

⁴ Aynı dönemde yaşayan farklı şairlerin eserlerindeki ortak şiirleri ve aynı mahlası kullanan ancak farklı dönemde yaşayan şairlerin şiirlerini ayırt etmeye yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Nef’î ve Cevrî’nin divanlarında aynen yer alan bir kaside üzerine Fatih Köksal (1997, s. 191-202) bir inceleme yapmıştır. Köksal, bazı maddi delillerden; dil,

1. Maddi Deliller

1.1. Şairlerin Divanları

Bâkî divanının ilk defa İstanbul'da (1276 / 1859-1860) taş baskısı yapılmış, ardından Rudolf Dvorak (1908, 1911) tarafından bir incelemeyle Leiden'da yayımı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Sadeddin Nüzhet Ergun (1935), İstanbul kütüphanelerindeki 25 yazmayı gözden geçirerek hazırladığını söylediği eserini neşretmiştir. Son olarak Sabahattin Küçük (1994), Bâkî divanının on iki nüshasını karşılaştırarak metnini neşre hazırlamıştır. Bu baskıda 27 kaside, 9 musammat, 548 gazel, 21 kıt'a ve 31 matla yer almaktadır. Küçük tarafından hazırlanan divan metninde Ergun tarafından yayımlanan Bâkî divanında yer alan 30 gazel bulunmamaktadır. Ergun'un hazırladığı bu divan metninde yer alan 395 numaralı gazel, Edirneli Nazmî'nin hazırladığı Mecmau'n-Nezâir'de (Köksal, 2012, s. 684-685), 1133 numaralı şiir olup Hasbî adlı başka bir şaire ait görünmektedir. Hasbî, bu şiiri başka bir şaire nazire yazmıştır. Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasını 1529'da düzenlediği bilinmektedir. Dolayısıyla bu tarihte henüz 3 yaşında olan Bâkî'ye şiirin ait olmayacağı kesindir. Bu şiirin herhangi bir Bâkî divanı nüshasına nasıl girdiği üzerine ayrıca düşünülmelidir. Benzer bir problem Küçük tarafından yayımlanan Bâkî divanında yer alan 16 numaralı gazel için de geçerlidir. 1636 / 37 istinsah tarihli bir divan nüshasında yer alan gazelin aslında Gelibolulu 'Âlî'ye ait olduğunu İ. Hakkı Aksoy (2005, s. 69-82) tespit etmiştir. Görüldüğü gibi divan nüshalarında yer alan her şiir o şaire ait olmayabilmektedir.

Şairlerin divan nüshalarında yer almayan, mecmualarda kayıtlı bazı şiirler de vardır⁵. Şairler hayatta iken tertip ettikleri divanlarına çeşitli sebeplerden bu şiirleri almamıştır. Bugün

ülup ve şairlerin çeşitli tercihlerinden hareketle şiirin kime ait olduğunu ortaya koymuştur. Makalede söz konusu çalışmanın dikkatlerinden yer yer istifade edilmiştir.

Fatih Köksal, hususi kütüphanesinde yer alan Yunus Emre divanının yeni bir nüshası üzerine yaptığı bir çalışmada (2014, s. 161-192), mecmuada yer alan 174 şiirden 17'sinin neşredilen Yunus Emre divanlarının hiçbirinde yer almadığını tespit etmiştir. Köksal, bu şiirlerin Yunus Emre'ye ait olup olmadığını aitse hangi Yunus'a ait olabileceğini şiirlerin şekil özelliklerinden, Yunus'un sıklıkla kullandığı bazı kavramlar ve kelimelerden, kelime gruplarını başka şiirlerinde işleyişinden, edebî sanatları yapış özelliklerinden, şiirlerin anlam ve edasından hareketle sorgulamıştır.

Orhan Kemal Tavukçu (2004, s. 59-84), Yunus Emre'nin şiirlerini ayırt etmeye yönelik bazı tespitlerde bulunmuştur. Söz konusu çalışmada şiirlerin mısra sayıları ve kafiye sistemleri, tekrarlanan tam mısralar ve musammat tarzında söyleyiş gibi Yunus Emre'nin şiirlerinde diğer Yunuslardan farklı olarak görülen şekil özellikleri sıralanmıştır. Ayrıca muhteva, ıktıbas, edebî sanatlar, şiirin şiirlerinde sıkça kullandığı kelimeler, deyimler, kavramlar, tarihi göndermeler, döneme özgü söyleyişler gibi hususlar ayırt edici unsurlar olarak kullanılmıştır. Bu unsurlar farklı şiirlere ait ortak şiirlerin hangi şaire ait olabileceğinin tespitinde de kullanılabilir dikkatlerdir.

⁵ Burada bir hususu belirtmekte fayda görüyoruz. Bugün divan edebiyatı sahasında mecmualardan hareketle şairlerin divanlarına girmeyen şiirlerin var olduğu farklı araştırmacılar tarafından birçok çalışma ile gösterilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmında ortak bir bakıştan bahsetmek mümkündür. Şiirin mahlas beytinde şairin mahlası geçiyorsa o şiir, o mahlas ile tanınan şaire ait gösterilmektedir. Bu mahlasta başka şairlere ait olabileceği göz önünde

mecmualar üzerine yapılan farklı araştırmalar neticesinde Bâkî'ye ait olduğu düşünölen birçok Şiire ulaşılmıştır. Ömer Zölfe (2006, s. 413-418), Küçük tarafından yayımlanan Bâkî divanında yer almayan iki tahmisten bahsetmektedir. Bâkî'nin söz konusu iki tahmisi çağdaşı Yahya Bey'in bir gazelinesidir. Beyhan Kesik de (2012, s. 117), bir mecmuada Bâkî'nin aşağıda matları verilen kendi gazeline tahmis yazdığını belirtmektedir:

Dil giriftâr-ı belâ dil-ber hevâyî n'eyesün

Dâme düşmez yirlere konmaz hümâyı n'eyesün G. 370

Beyhan Kesik'in (2012, s. 1489-1500) bulunduğu Bâkî divanının yeni bir nüshasında 18 kaside, 329 gazel, 5 musammat, 10 kıt'a, 21 matla ve 16 Farsça Şiir yer almaktadır. Bu Şiirlerden 9 gazel ve 39 beyit mevcut basılı divanlarda yer almamaktadır. Ayrıca Kesik (2012, s. 115-122) mecmualar üzerinde yaptığı taramalar neticesinde Bâkî'nin mevcut basılı divanlarda yer almayan 3 gazelini ve 7 matlarını daha tespit etmiştir. Savaşkan Cem Bahadır (2013, s. 187-213), Pervâne Beg nazire mecmuasında Bâkî adına kayıtlı gazellerden 28'inin yayımlanmış olan Bâkî divanında yer almadığını tespit etmiştir. Ayrıca Hakan Taş (2010, s. 181-192) basılı Bâkî divanında bulunmayan bir gazel ve bu gazele Feyzî'nin bir naziresini bulmuştur. Gülşah Gaye Öztürk (2010, s. 95-108), Konya Mevlana Müzesi 2095 numarada kayıtlı Mevlevilikle ilgili bir mecmuada Bâkî'nin yayımlanmamış bir Şiirini tespit etmiştir. Aynı Şiir Ozan Yılmaz (2008, s. 255-280) tarafından incelenen Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 numaralı mecmuada da yer almaktadır. Fatih Köksal (2013, s. 319-330) şahsi kütüphanesindeki bazı mecmualarda Bâkî'nin divanına girmeyen 5 gazelinden bahsetmektedir. Söz konusu mecmualarda yer alan bu Şiirlerden biri, derkenarında, Bâkî'nin Nev'î'ye gönderdiği en son gazeli ve Şiiri olduğu ve divanında bulunmadığına dair bir not bulunması hasebiyle ayrıca önem arz etmektedir. Yapılan bu incelemeler aslında Bâkî divanının zannedildiğinden daha fazla Şiir ihtiva ettiğini göstermektedir.

Bâkî'nin Őiirlerinden seçmeler yapılarak meydana getirilmiş bazı çalışmalarda da Küçük tarafından yayımlanan divan metninde yer almayan bazı gazeller vardır. Bunlardan Őemseddin Sâmî'nin "Bâkî'nin Eş'âr-ı Müntahabesi" adlı eseri ilk seçkilerden olup bu seçkide yer alan 51. gazel Küçük tarafından yayımlanan divanda yer almamaktadır. Ayrıca Fuad Köprölü'nün Divan Edebiyatı Antolojisi (2006) adlı eserinde de geniş bir Bâkî maddesi ve şairin örnek Şiirleri yer

bulundurulmadan yahut Şiirin hatalı bir kayıt olabileceği dikkate alınmadan; bir inceleme yapılmadan, nüshaya, muhtevaya ve üsluba dair şairin diğer Şiirleri ile olan münasebeti ortaya konulmadan o mahlasla meşhur şaire ait gösterilmesi bilimsel açıdan doğru olmasa gerektir.

almaktadır. Bu eserde yer alan 66 numaralı gazel Küçük tarafından yayımlanan divanda bulunmamaktadır. Faruk Kadri Timurtaş'ın (1987) hazırladığı seçkide yer alan su redifli 40. gazel de Küçük tarafından yayımlanan divanda yoktur. Sonuç olarak Bâkî'nin şiir sayısı zannedildiğinden fazla olup tüm mecmuaların ve divan nüshalarının incelenmesiyle bu sayının daha da artacağı öngörülmektedir. Ancak bu artış beraberinde bu nüshalarda yer alan her şiirin Bâkî'ye ait olup olmadığı konusunda da bazı soru(n)lar ihtiva etmektedir. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere Bâkî divanında yer alan iki gazel başka şairlere aittir. Bu çalışmada ele alınacak gazelin de Bâkî'ye aidiyeti şüphelidir.

1.2. Divan Nüshaları

Bâkî divanının yurt içi kütüphanelerinde oldukça fazla sayıda nüshası vardır. Yapılan taramada İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan 385, 674, 799, 815, 1302, 1969, 1971, 2853, 2889, 2928, 2942, 3021, 3183, 3374, 3599, 3793, 3846, 3864, 5475, 5523 numaralı Bâkî divanı nüshalarının hiçbirinde söz konusu gazelin yer almadığı görülmüştür. Bu nüshalardan 3864 numaralı nüsha, içerisinde 14 kaside, 1 mersiye, 433 gazel, 1 terci-bent, 10 kıt'a, 11 müfred, Farsça 3 gazel, 1 mesnevi ve 3 beyit bulunan eski bir nüsha olup istinsah tarihi 1572 / 73'tür. Aynı kütüphanede yer alan 2853 numaralı nüsha da 20 kaside, 370 gazel, 4 kıt'a, 17 beyit ihtiva etmektedir. 1582 tarihli olan bu nüshada da söz konusu gazel yoktur.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan Ali Nihat Tarlan 15, Galata Mevlevihanesi 64, Galata Mevlevihanesi 69, Özel 121, Muğlalı Hoca Mustafa Efendi 141, Galata Mevlevihanesi 159, Uşşaki Dergâhı 182, Sami Benli 266, Hafid Efendi 335, Hafid Efendi 348 - 001, Mihrişah Sultan 362, Darü'l-Mesnevi 380, Lala İsmail 427, İzmir 536, Hacı Selim Ağa 911 - 001, Hamidiye 1083, Atıf Efendi 2057, Yazma Bağışlar 2335, Esad Efendi 2610, Esad Efendi 2611, Serez 2616, Serez 2617, Hacı Mahmud Efendi 3298, Nuruosmaniye 3799, Ayasofya 3887, Yazma Bağışlar 4436 - 001, Nuruosmaniye 5128, Hacı Mahmud Efendi 5152, Yazma Bağışlar 5186, Yazma Bağışlar 5513, Yazma Bağışlar 5930, Yazma Bağışlar 6401, Yazma Bağışlar 7484 numaralı nüshalarda da Bâkî'nin söz konusu gazeli yoktur. Bu nüshalardan Esad Efendi 2610 numaralı nüshada 17 kaside, 2 mersiye, bazıları sayfa kenarlarında 392 gazel, 6 Farsça gazel, 3 kıt'a-i kebire, 1 tarih, 9 kıt'a, 5'i Farsça 35 beyit vardır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1587 / 88'dir. Söz konusu gazel bu nüshada da yoktur. Aynı kütüphanede yer alan Lala İsmail 427 numaralı nüshada 18 kaside, 441 gazel, 2 mersiye, 5

muhammes, 12 kıt'a, 17 beyit, Farsça 3 tahmis, 8 gazel, 4 mesnevi, 3 beyit bulunmaktadır. Bu nüshanın istinsah tarihi ise 1593'tür.

Ankara Milli Kütüphanede yer alan 06 Mil Yz A 6302, 06 Mil Yz A 3009, 06 Mil Yz A 553, 06 Hk 975, 06 Hk 2556, 06 Mil Yz A 1934, 06 Mil Yz A 4005, 06 Mil Yz A 20, 06 Mil Yz A 137, 06 Mil Yz A 722 / 2, 06 Mil Yz A 848, 06 Mil Yz A 1383, 06 Mil Yz A 3572, 06 Mil Yz A 3593, 06 Mil Yz A 3627, 06 Mil Yz A 4062, 06 Mil Yz A 5358, 06 Mil Yz A 5366, 06 Mil Yz A 6019, 06 Mil Yz A 7097, 06 Mil Yz A 7597, 06 Mil Yz A, 8122, 06 Mil Yz A 897 / 2, 06 Mil Yz A 8701, 06 Mil Yz FB 350, 06 Hk 275 / 1, 06 Hk 4103, 06 Hk 3216, 06 Hk 936 numaralı nüshaların hiçbirinde söz konusu şiir yoktur. Bu nüshalardan ilk yedisinin istinsah tarihleri sırasıyla 1581, 1586, 1598, 1606, 1621, 1625, 1632'dir. Nüshaların üçü Bâkî hayatta iken yazılmıştır. Hatta bunlardan 06 Hk 975 numaralı nüsha Bâkî'nin vefatından iki yıl önce istinsah edilmiştir. Nüshaların dördü ise Bâkî'nin vefatından kısa süre sonra tertip edilmiştir.

Bâkî divanının yurt içi ve yurt dışında oldukça fazla sayıda nüshasının olduğu belirtilmişti. Yukarıda zikredilen 82 nüshanın yanı sıra Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesinde yer alan 22 Sel 515, 22 Sel 2313, 22 Sel 4762, 22 Sel 4767 numaralı Bâkî divanı nüshalarında; Konya Karatay Yusufpaşa Kütüphanesinde 42 Yu 117; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde 06 TBMM LD 194 / 126; Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesinde 43 Va 1362; Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 Hk 7707 / 1 numaralı nüshalarda da söz konusu gazel yoktur. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde yer alan ve istinsah tarihi 1587 olan 19 Hk 2158 numaralı Bâkî divanı nüshasında da bu gazele rastlanmamıştır. Bâkî'nin yurt dışında bulunan divan nüshalarından –inceleyebildiğimiz- Fransa Millî Kütüphanesinde yer alan Turc 285 ve 356 numaralı iki nüshada ve Michigan Üniversitesinde yer alan 678 numaralı Bâkî divanında da söz konusu şiir bulunmamaktadır.

Bâkî hayatta iken yazılan ve istinsah tarihi bilinen sekiz nüshada söz konusu gazel yoktur. Bu nüshalarda söz konusu gazelin olmaması önemlidir. Zira Âşık Çelebi, divanını 1556'da tertip etmiştir (Aynur, 2011, s. 169) ve ilgili şiir bu divanda yer almaktadır. 1560'ta yazılan Pervâne Beg nazire mecmuasında da şiir Âşık Çelebi adına kayıtlıdır. Bu kayıtları hatalı kabul etmemiz durumunda şiirin Bâkî hayatta iken yazılan en az bir divan nüshasında yer alması beklenirdi. Aynı şiirin Bâkî hayatta iken tertip edilen hiçbir nüshada -yukarıda zikredilen 8 nüsha- yer almaması Âşık Çelebi lehine bir anlam taşımaktadır.

Küçük tarafından yayımlanan Bâkî divanında 5. gazel olan şiir, Küçük'ün tenkitli metni kurarken esas aldığı nüshalardan biri olan İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde 5571 numaralı nüshada v.37a'da yer almaktadır. Bu nüsha oldukça fazla sayıda şiir ihtiva etmektedir. Nüshanın istinsah tarihi ise belli değildir. Küçük'ün tenkitli metinde esas aldığı iki nüshada daha bu gazel yer almaktadır. Fırat Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlı olan 9585 ve 9586 numaralı nüshalarda bu gazel mevcuttur. Bu nüshalardan ilkinin istinsah tarihi 1640'tan öncedir. Söz konusu nüshalarda yer alan gazelin matla beyti şudur:

Yâr işiginde dinildi 'âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler tenzilü'l-esmâ'u min savbi's-semâ

Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan Nafiz Paşa 868 numaralı nüshada v.28b'de ve Hacı Mahmud Efendi 3712 numaralı nüshada v.31b'de aynı gazel yer almaktadır. Aynı kütüphanede yer alan Sami Benli 222 numaralı, 1325 tarihli basılı nüshanın ise 12. sayfasında bu gazel bulunmaktadır. Bu nüshalarda gazelin matla beyti şöyledir:

Yâr işiginde dinildi 'âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler tenzilü'l-elkâbu min savbi's-semâ

Küçük tarafından tenkitli metinde esas alınan üç nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan nüshalar arasında en belirgin fark “elkâbu / esmâ'u” farkıdır. Bu da nüshaların birbirinden bağımsız olduğunu en azından şiirin farklı nüshalardan yahut mecmualardan elde edildiğini düşündürmektedir. Burada bir hususu belirtmekte daha fayda vardır. Söz konusu nüsha farkında “elkâbu” tercihi Âşık Çelebi'nin divan nüshasındaki kullanım ile aynıdır. Ancak bu kelime Pervâne Beg nazire mecmuasında “esmâ'u” şeklindedir. Bu farklılık şiire bir müstensihin müdahalesi olabileceğini de düşündürmektedir.

Bâkî divanının bazı nüshalarında yer alan gazel, Âşık Çelebi'nin şimdilik kütüphanelerde tek nüshası bulunan divanının ilk şiiridir. Âşık Çelebi 1556'da Serfice'de divanını tamamlamıştır. Bu yıllarda Bâkî 30 yaşındadır. Yazma eserlere bakıldığında şiirin Âşık Çelebi'ye ait olma ihtimalini güçlendiren bir unsur daha vardır: Âşık Çelebi divanında yer alan şiir, 1560 yılında nazire mecmuasını düzenleyen Pervâne Beg'in eserinde de vardır. Pervâne Beg, şiirin Âşık Çelebi'nin yazdığı bir nazire olduğunu söyler. Şiirin üstüne de şairini belirtirken Âşık Çelebi'nin kim olduğuna işaret eden bir not düşer. Bu notta Âşık Çelebi'nin seyyid ve kadılar taifesinden olduğu yazılıdır. Çelebi 1550'li yıllardan itibaren kadılık yapmaya

başlamıştır. Mecmua sahibi şiiri kaydettiğinde Çelebi kadılık ile meşgul ise şiirin yazılma tarihi 1550'ye kadar inmektedir. Pervâne Beg'in kaydettiği şiir Çelebi divanının tek nüshasında yer alan şiirden bazı farklılıklar taşımaktadır. Çelebi divanında yer alan ilk iki gazel bazı beyitlerinin birleştirilmesiyle Pervane Beg mecmuasında tek gazel olarak görülmektedir. Bu durumda söz konusu şiiri Pervane Beg'in başka bir kaynaktan aldığı söylenebilir. Bu da şiirin Âşık Çelebi adına başka bir mecmuada yahut bilinmeyen bir divan nüshasında yer aldığını düşündürmektedir.

Nazîre-i 'Âşık Çelebi Seyyid Nettâg oğludur kuzât tâ'ifesindendir (Gıynaş, 2014, s. 106):

Yâr ışiginde dinildi 'âşık-ı şeydâ bana
 Hak dimişler *tenzilü 'l-esmâ'i min-savbi's-semâ*
 Hâr ü hâşâk-i der-i yârı getürdükçe nesîm
 Kabrüm üstinde bulur serv ü semen neşv ü nemâ
 Hâkümi itse sifâl-i sünbül ü reyhân felek
 Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ
 Başa varılmaz imiş ol zülf-i 'anber-sâ ile
 Şâne gibi rîze rîze olmayınca dâ'imâ
 Oklarun tâ kim irişüp kol kanad olmuşdurur
 Murg-ı cânım talbınur uçmaga kûyundan yana
 Şi'r ü inşâdan murâdı 'Âşık-ı bî-çârenün
 'Arz-ı ihlâs eylemekdür yâra bâkî ve'd-du'â

1.3. Vezin, Kafiye, Nazım Birimi Sayısı

Gazel, aruz ölçüsünün remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Her iki şairin de divanında en fazla kullandıkları bahir, remel bahridir. Bâkî, bu bahrin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla 126 gazel, 5 kaside, 3 musammat, 6 kıt'a, 10 matla yazmıştır. Bâkî, toplam 637 şiirin % 24'ünde (150 şiirde) bu kalıbı kullanmıştır. Bu kalıp 548 gazelin ise % 23'ünde (126 gazelde) tercih edilmiştir. Âşık Çelebi'de ise bu kullanım şu şekildedir: Şair, bu kalıpla 45 gazel, 5 kaside, 8 musammat yazmıştır. Âşık Çelebi toplam 142

şiiirin % 41'inde (58 şiiirde), 117 gazelin % 38'inde (45 gazelde) bu kalıbı kullanmıştır. Mevcut verilerden hareketle Âşık Çelebi'nin bu kalıbı Bâkî'ye göre %15-17 daha fazla kullandığı görülmektedir.

Gazelde redif yoktur. Kafiye olarak ise “â” sesi kullanılmıştır. Bâkî, 2 kaside ve 70 gazelde; Âşık Çelebi, 3 kaside ve 9 gazelde bu sesi kafiye olarak tercih etmiştir. Bâkî gazellerinin %13'ünde; Âşık Çelebi % 8'inde “â” sesiyle kafiye yapmıştır. Burada Bâkî'nin söz konusu sesi % 5 daha fazla kafiye olarak kullandığı görülmektedir.

İncelemeye esas alınan gazel 5 beyittir. Her iki şairin de divanında 5 beyitlik gazeller fazladır. Bâkî'nin gazellerinin % 59'u (325 gazel); Âşık Çelebi'nin gazellerinin % 78'i (91 gazel) 5 beyittir. Âşık Çelebi, 5 beyitlik gazellere Bâkî'ye göre % 18 daha fazla yer vermiştir.

2. Muhtevaya Dair Deliller

Bu bölümde gazel, barındırdığı bazı kelime ve kelime grupları ile bunların her iki şairin diğer şiiirlerindeki durumu / kullanımını bakımından beyit beyit incelenecek, böylece muhteva olarak dikkati çeken ve karakteristik bir kullanım arz eden tercihlerin hangi şair için belirleyici olduğu ortaya konacaktır.

1. Beyit

Yâr işüğinden dinildi ‘âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler *tenzilü 'l-ekâbu min savbi 's-semâ* Âşık Çelebi G. 1 / 1

Yâr işüğinde dinildi ‘âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler *tenzilü 'l-esmâ 'ü min savbi 's-semâ* Bâkî G. 3 / 1

a) âşık-ı şeydâ: Gazelin ilk beytinde şairler sevgilinin eşiğinde kendilerine çılgın / tutkun âşık denildiğini söylemektedir. Bu sözün doğru olduğunu “İsimler / Lakaplar gökten iner.” anlamında yaptıkları bir iktibasla ortaya koymuşlardır. Çelebi, 3 yerde “âşık-ı şeydâ” tamlamasına yer vermiştir. Şeyda kelimesi divanda toplam 4 defa âşığın sıfatı olarak kullanılmıştır. Bunların 4'ü de Çelebi'nin mahlasıyla yani doğrudan kendisiyle ilgilidir.

Hat u ruhsârun anup ağıladukca ‘Âşık-ı şeydâ

Biter taraf-ı gülistânunda mîr-i ‘âşıkân yir yir G. 108 / 9

Yalınız şi'r ü inşâdan dem urmaz '**Âşık-ı şeydâ**

İder hem da'vâ-i fazl u kemâl u 'ilm ü 'irfânı K. 3 / 47

Zihî sa'âdet ü devlet ki '**Âşık-ı şeydâ**

Kapunda kim kulun olup ola emîr-i cihân K. 9 / 33

Çelebi'nin "âşık-ı şeydâ" tamlaması ile mahlasını daha ilk beyitte vurguladığına hükümlenabilir. Nitekim şair mahlasını bu tamlama içinde 3 defa kullanmıştır. Şair, divanındaki altı gazelin matla beytinde "âşık" kelimesine yer vermiştir. Bunlardan 78. gazelin hem ilk hem de ikinci beytinde şair mahlasını kullanmıştır. Hatta bu gazelin ilk beytinde şairin kendisi için kullandığı sıfatlardan biri de şeydâdır:

'**Âşık** şeydâyılık rüsvâyılık bed-nâmlık

Pâdişâh-ı 'ışkdan teşrifdür bayramlık

Sizlere 'ıyş u neşât u şâdî ey ehl-i visâl

'**Âşık** bî-çâralık dermândalık nâ-kâmlık G. 78 / 1-2

Bâkî ise "âşık-ı şeydâ" tamlamasına 5 defa yer vermiştir. Bunların ikisinde şair doğrudan kendisini şeydâ sıfatıyla nitelemiştir. Şairlerin söz konusu kullanımlarında anlam olarak en belirgin fark, Çelebi'nin şeydâyı hem kendisinin hem de tüm âşıkların sıfatı olarak kullanmasıdır:

Nâm u neng ehli ne bilsün revîş-i rindânı

Meygede bencileyin '**âşık-ı şeydâ** yiridür G. 66 / 5

Benüm bilmezdi kimse '**âşık-ı şeydâ**lğum hergiz

Tenümde tâze tâze yakmasam dâğ-ı mahabbetler G. 166 / 2

b) tenzilü'l-esmâ'ü min savbi's-semâ / tenzinü'l-ekâbu min savbi's-semâ: Eskiden isimlerin sahipleri üzerinde etkisi olduğuna inanılır ve bu inanış doğrultusunda da şu söz söylenirdi: İsimler gökten iner ve verildiği kimseye uygun düşer. Her iki şair ilk beyitte bu sözü kullanarak iktibas yapmıştır. Âşık Çelebi, sevgilinin eşiğinde kendisine şeydâ âşık denilmesinin ne kadar doğru olduğunu belirtmek için durumu bu sözle örneklendirir. Bu durumda şairin bu ismi şiirlerinde niçin mahlas olarak kullandığı sorusunun cevabı vardır diyebiliriz. Burada sözü Arapça kullanan şair başka bir beytinde de aynı söze göndermede bulunur. İlgili beyitte şair

lakabının Âşık olduğunu söyler:

Gökden inmiş yaraşur kâmetüne hil'at-ı câh

Lakab olmuş nitekim bendene Hakdan '**Âşık** G. 81 / 5

Âşık Çelebi, divanında Bâkî'ye göre daha fazla iktibas yapmıştır. Şair kasidelerinde 23 ayet, 6 hadis ve 2 veciz söze yer vermiştir. Bunların tamamı Arapçadır. Gazellerinde ise 2 hadis ve 1 ayet iktibası yapmıştır. Bâkî'de ise aynen yapılan iktibaslar Çelebi'ye göre oldukça azdır.

İlk beyitte yapılan iktibas ve “âşık-ı şeydâ” tamlaması Çelebi'de daha karakteristik bir kullanım arz etmektedir. İlk beyit mevcut örneklerden hareketle Âşık Çelebi'ye daha yakındır. Şiirin müşterek gazel olma ihtimali değerlendirildiğinde ise ilk mısradaki kendisini ifade eden Çelebi'ye ikinci mısradaki Bâkî cevap vermiştir de denilebilir.

2. Beyit

Hâkümi ide sifâl-i sümbül ü reyhân felek

Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ

a) sümbül ü reyhân: Şairler sevgilinin zülfüne karşılık hem şekil hem de güzel koku münasebetiyle sümbül ve reyhanı kullanmışlardır. Âşık Çelebi'nin şu beytinde de sümbül ve reyhan, saç ve ayva tüyleri karşılığında kullanılmıştır:

Öykünürler hat u zülfüne dimezler mi 'aceb

Yolalar **sümbülü reyhânı** çemende ekeler G. 97 / 2

Çelebi, sümbül ve reyhana saksı olmak ister. Böylece sevgilinin zülfünün kokusu kendisiyle kalacaktır. Şair, başka bir beytinde de testi olmak ister. Böylece sakinin elinde kalabilecektir. Bâkî'de bu doğrultuda bir kullanım yoktur.

Elüm alup yabana atma billâhi benüm sâkî

Şu vaktin kim felek destünde **hâkümden sebû** eyler G. 107 / 2

Bâkî, sümbül kelimesini 37 yerde saçla ilgili kullanmıştır. Reyhan kelimesi de 2 yerde saçla münasebet içinde yer almıştır. Şair iki beyitte her iki kelimeye birlikte yer vermiştir:

Bâğbân-ı gülşen-i 'aşkun olan 'âşıklara

Dâğı gül dūd-ı kebūdı **sümbül ü reyhân** gelür K. 6 / 3

Ebr-i bârân ki yağar bâğ u gülistân üzre

Katreler kim dökilür **sünbül ü reyhân** üzre Mus. 2 / II-1

İlgili beyitte sevgilinin zülfünün kokusunun kendisinden bir an olsun uzak olmamasını isteyen şair başka beytinde sümbülün baş üzerinde yer etmesinin sebebi olarak sevgilinin gönül çeken zülfünün kokusuna benzemesini öne sürer:

Benzer ol bûy-ı dil-âvîz ile mûy-ı yâre

Başlar üzre n'ola ger eyler ise yir **sünbül** Bâkî K. 24 / 7

b) “baştan git-” deymi her iki şairin başka şiirlerinde de görülmektedir. Âşık Çelebi bu deyme iki kez yer vermiştir.

Gitdi başdan ‘akl u dilden sabr u elden ihtiyâr

Kaldı cismüm haste cânım nâ-tüvân dil bî-mecâl G. 28 / 4

Gitdi başdan ‘akl u dilden sabr u elden ihtiyâr Mus. 3 / 4 / 1

Başla ilgili deyimler (baştan aş-, başından geç-) Bâkî’de de vardır. İncelenen beyitte deyim olumsuz hâliyle çekimlenmiştir. Bâkî başka bir örnekte de “baştan git-” deyimine olumsuz çekimiyle yer vermiştir.

‘Aşk yolında baş gide Bâkî

Başdan gitmeye hevâ vü heves G. 210 / 5

c) sifâl kelimesi Çelebi’de 4, Bâkî’de 5 defa yer almıştır. İncelenen beyitle paralel bir kullanım her iki şairin diğer şiirlerinde yoktur.

İkinci beyitte yer alan deliller müşterek gazel olma ihtimaline göre değerlendirildiğinde birinci mısra Âşık Çelebi’yi, ikinci mısra Bâkî’yi işaret etmektedir. Beyit her iki şairin muhteva olarak başka şiirleri ile örtüşse de Âşık Çelebi’nin diğer şiirleri ile olan ilişkisi daha belirgindir.

3. Beyit

Mülk-i ‘ayş u ‘işretün olsak n’ola İskenderi

Oldı elde câmımız âyîne-i ‘âlem-nümâ

a) İskender: Çelebi’de İskender ismi 12 yerde geçmiştir. Bu isim bir yerde Osmanlı devlet adamlarından birinin adı olarak yer alırken 11 yerde tarihî bağlamdaki İskender ile

ilgilidir. Şair divan şiirinin bilindik telmih dünyası içinde İskender’i Hızır’la olan münasebeti ve zulmet diyarında hayat suyunu araması yönüyle 5 defa konu etmiştir. Şair 2 defa da İskender’i yaptığı “sedd” münasebetiyle anar. Bir yerde memduhun övgüsü için yer verilen bu isim yalnız bir yerde kadeh münasebeti ile anılmıştır. Çelebi, 2 beyitte “âyîne-i Sikender”e yer vermiştir. Bunların birinde (K. 14 / 209) gönlünü hem İskender’in aynası hem de Cem’in kadehi olarak nitelendiren şair, diğerinde ise (K. 14 / 47) ayna ve kadehin hammaddesinin taş ve çamur olduğunu söyler. Şairin kendisini İskender gibi gördüğü bir beyit ise yoktur.

Bâkî’de İskender ismi 24 yerde tekrarlanmıştır. Bu kelime 19 yerde tarihî bağlamdaki İskender ile ilgilidir. Şair divan şiirinin telmih dünyası içinde İskender’i hayat suyu münasebetiyle 1 defa konu etmiştir. Şair 2 defa da İskender’i yaptığı “sedd” münasebetiyle zikretmiştir. 16 yerde memduhun övgüsü için yer verilen bu isim, 2 yerde kadeh münasebeti ile anılmıştır. Bâkî, 4 beyitte İskender ve ayna münasebetine yer vermiştir. Bâkî’nin de kendisini İskender gibi gördüğü bir beyit yoktur:

Câm la'lündür senün **âyîne** rûy-ı enverün

Adı var **câm-ı** Cem ü **âyîne-i İskenderün** G. 258 / 1

Nice **câm-ı** Cem nice mir'ât-ı **İskender** dilâ

Dest-i mihnetden cefâ taşıyla bulmuşdur şikest G. 24 / 2

Seng-i cefâ-yı dehr ile mir'ât-ı dil degül

Câm-ı cihân-nümâ-yı Sikender şikest olur G. 98 / 4

Câm-ı sarâyun olmadan el-hak safâ budur

Âyîne-i Sikender ü **câm-ı cihân-nümâ** G. 4 / 2

b) câm-âyîne: Çelebi’de kadehin ayna gibi tasavvur edildiği bir benzetme yer almamaktadır. Bâkî’de ise bu şekildeki bir kullanıma 2 yerde rastlanmaktadır.

Bak **câm-ı** ‘ayşa **âyîne-i** pür-safâ budur

Gel gör habâb-ı sâgarı necm-i hüdâ budur G. 57 / 1

Kâ'inâtun seyr iden nakşın safâ-yı **câmdan**

Safha-i **âyîne-i** ‘âlem-nümâyı n’eylesün G. 370 / 2

c) âyîne-i ‘âlem-nümâ: Terkibin Çelebi’de başka örneği yoktur. Bâkî’de ise bu terkip 7

defa yer almıştır. Bâkî, 2 yerde memduhun vasfı (sinesi ve yaratılışı), 1 yerde sevgilinin yanağı, 2 yerde sinesi, 1 yerde kendi vasfı için âyîne-i ‘âlem-nümâyı kullanmıştır. Bunların dışında şair 1 defa da ayna ile kadeh arasında bağlantı kurmuştur. Bu bağlantıda tamlamayı aynen kullanan şair anlam olarak aynı paralellikte bir söyleyişte bulunmuştur. Bütün varlıkların nakşını kadehin / şarabın verdiği gönül şenliği ile temaşa edenin dünyayı gösteren aynanın levhalarına ihtiyaç duymayacağını söyleyen şair, kadeh ile ayna arasında bir bağlantı kurmuştur. Söz konusu bağlantının Âşık Çelebi’de ise örneği yoktur:

Kâ’inâtun seyr iden nakşın safâ-yı **câmdan**

Safha-i **âyîne-i** ‘âlem-nümâyı n’eylesün G. 370 / 2

Biz ki tab’-ı pâk ü kalb-i pür-safâya mâliküz

Gûyiyâ **âyîne-i** ‘âlem-nümâyâ mâliküz G. 191 / 1

d) ‘ıyş u ‘ışret: Bu ifade Çelebi’de 3, Bâkî’de 6 defa yer almıştır. Bunların hiçbirisi her iki şairde de “mülk” kelimesi ile birlikte değildir.

Üçüncü beyitte yer alan deliller bazı karakteristik özellikler taşımaktadır. Bunlardan özellikle “âyîne-i ‘âlem-nümâ” terkibi ve câm-âyîne münasebeti Bâkî’de görüldüğü için söz konusu beyit özellikle de beytin ikinci mısraı Bâkî’ye daha yakındır. Şiirin müşterek gazel olma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda ilk mısraın Çelebi’ye, ikinci mısraın ise Bâkî’ye ait olma ihtimalinden bahsedilebilir.

4. Beyit

‘Aynuma almam zer-i hurşîdi dürr-i encümi

Feth olaldan bana bâb-ı genc-i iksîr-i fenâ

a) encüm: Çelebi’de 5, Bâkî’de ise 22 defa yer alan kelime her iki şairde de inci ile renge ve şekle dayalı bir münasebet içinde kullanılmamıştır.

b) hurşîd: Çelebi’de bu kelime 22 defa yer almıştır. Bunların hiçbirinde zer ile renge dayalı kurulan bir münasebet yoktur. Bâkî’de ise bu kelime 67 defa yer almıştır. Bunların 5’inde hurşîd ile zer arasında renge dayalı kurulan bir münasebet vardır:

Hurşîd gibi pertev-i cûd u sehâ ile

Rûy-ı zemîne saçdı **zer-i** kâmilü’l-’ayâr K. 9 / 3

Ol ki hurşîd -i cihân-tâba zekât-ı zer virür	
Kâse-gerdân olsa şehrinde meh-i tâbân eger	
Feyz-i envâr-ı kef-i zer -bahşı besdür ‘âleme	
Akmaz olsa çeşme-i hurşîd -i nûr-efşân eger	K. 13 / 10-11
Hurşîd esîr-i ‘aşkun olupdur eşi’adan	
Boynında tavk-ı şevk ile zencîr-i zer çeker	G. 163 / 2
Olur atun önünce âsmân peyk-i cihân-peymâ	
Ana hurşîd tâc-ı zer hilâl-i çarh ser-mûze	G. 417 / 7

c) ‘ayn: Çelebi’de göz anlamına gelen “ayn” 9 defa yer almıştır. Bunların hiçbiri “al-” fiiliyle birlikte değildir. Bâkî’de göz anlamına gelen “ayn” 19 defa yer almıştır. Bunların 4’ü “al-” fiiliyle birlikte yer almıştır. Bâkî, bu deymi başka şiirlerinde de tercih etmiştir. Bu örneklerde Bâkî’nin sıkça başvurduğu ve onun üslubunun da bir yönünü oluşturan iham-tevriye ekseninde bir kullanım mevcuttur.

Aynına sanma gubârı ala erbâb-ı nazar	
Bizi hayrân iden esrâr-ı leb-i dil-berdür	G. 107 / 3
Almazın kühl-i cilâyı ‘ aynuma	
Hâk-pâyun tûtiyâsı hoş gelür	G. 148 / 2
Gözümün kanlu yaşı devlet-i ‘aşkunda şehâ	
‘ Aynına almaz olupdur akışın Ceyhûnun	G. 283 / 2
Almaz oldum Bâkıyâ kühl-i cilâyı ‘ aynuma	
Tûtiyâ-yı çeşm idelden hâk-pây-ı dil-beri	G. 515 / 5

d) feth: Bu kelime Çelebi’de 14 defa yer almıştır. Benzer yapılar içinde şu iki beyitte aynı kelimelerle birlikte görülür. Şair her iki örnekte feth kelimesini genc-i fenâ yerine genc-i bekâ (somut-soyut) tamlamasıyla paralel kullanmıştır.

Feth -i tılısm-ı genc-i bekâ ‘Âşık andadur	
Yab yab raht u bahtını künc-i harâba çek	G. 26 / 5

Tılsım-ı ejdehâ timsâlidür hüsni bozar anı

Şu kim **feth-i** der-i **gencîne-i mülk-i bekâ** ister G. 86 / 2

Bâkî’de feth kelimesi 15 defa yer almıştır. Yalnız bir beyitte söz konusu örneği andırmaktadır:

Feth-i bâb-ı keremi her ki kapundan bilmez

İhtiyacı eline halka-i her der hâtem K. 19 / 36

e) iksîr: Çelebi’de “iksir” kelimesi divanda başka şiirlerde tekrarlanmamıştır. Bâkî’de “iksir” kelimesi 5 yerde geçmiştir. Bunların 4’ünde aşk ile tamlama içinde yer almıştır.

f) bâb: Çelebi’de “bâb” kelimesi gazellerde hiç kullanılmamıştır. Bâkî’de ise 3 defa yer almıştır.

g) genc: Çelebi’de “genc” kelimesi 14 defa yer almıştır. Bunların yarısında tılsım ile birlikte kullanılmıştır. Bâkî’de ise “genc” 15 defa yer almıştır. Bunların hiçbirinde tılsım ile birlikte kullanım görülmez.

h) fenâ: Çelebi’de somut bir nesnenin / objenin soyut “fenâ” ile tamlama içinde kullanıldığı yapılar vardır (bûy-ı fenâ, bahr-ı fenâ, seyl-i fenâ, delk-i fenâ, reh-i fenâ). Ayrıca Çelebi’de bu kelime 16 defa tekrarlanmıştır. 3 yerde “fakr u fenâ”, 3 yerde “ehli” ile yer almıştır. Bâkî’de de somut bir nesnenin / objenin soyut “**fenâ**” kelimesi ile tamlama içinde kullanıldığı yapılar vardır (cûy-ı fenâ, bâd-ı fenâ, seyl-i fenâ, deşt-i fenâ, câm-ı fenâ). Ayrıca Bâkî’de bu kelime 30 defa tekrarlanmıştır.

Beyitte yokluk iksirinin hazine kapısının açıldığından beri maddi olana önem vermeyen ve maddeyi / varlığı simgeleyen unsurlardan uzaklaşan bir kişi anlatılmaktadır. Âşık Çelebi’nin gazellerinde Rumelili şairlerinin mizacının özelliklerini bulmak mümkündür. Şairin gazellerinin asıl konusunu aşk ve güzeller teşkil etmektedir. Onun aşkı genellikle cismanîdir. Fuat Köprülü Âşık Çelebi’nin tamamıyla sûfiyâne bir ilham ile yazan vahdet-i vücûdcu şairlerin aleyhinde bulunduğunu söylemektedir (Kılıç, *ty.*, s. 8-9). Bâkî’nin ise sıkıntılı ve uzun bürokratik yaşamında, şeyhülislamlığa giden yolda yaşadığı aziller, sürgün ve gözden düşmeler, uğradığı iftiralar, kendisi etrafında oluşan dedikodu ve çekememezlikler neticesinde bir sığınma, bir avunma vesilesi olarak değerlendirdiği veya hazır tasavvufî malzemeyi kullandığı beyitler daha çoktur. Beyit bu yönüyle de Bâkî’ye daha yakındır.

Dördüncü beyit karakteristik kullanımlar bakımından en belirgin beyittir. Özellikle “gözüne al-” deyimini, altın-güneş münasebeti beytin Bâkî’ye ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu beyitte söz konusu delillerin özellikle ilk mısradaki Bâkî lehine bir karakter taşıması şiirin müşterek gazel olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Gazelde dört beyitte muhtevaya dair deliller, ilk mısraların Âşık Çelebi’ye ikincilerin ise Bâkî’ye ait olduğunu düşündürürken bu beyitte tam tersi bir kullanım vardır. Hatta beyit bütünüyle Bâkî’ye daha yakındır. Bu beyit, gazelin Âşık Çelebi adına kayıtlı olduğu Pervâne Beg nazire mecmuasında da yer almamaktadır.

5. Beyit

Şi’r ü inşâdan murâdı ‘Âşık-ı bî-çârenün

‘Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre Bâkî ve’ d-du’â

Bâkî başka bir gazelinin makta beytinde de aynı anlam doğrultusunda bir söyleyişte bulunmuştur. Söz konusu beyitte şair bazen gazel bazen de şiir söyleyerek sevgiliye nezaket içinde hâlini arz ettiğini söyler:

Geh şi’r ü geh gazel diyü dildâra Bâkîyâ

‘Arz iderüz nezâket ile hasb-i hâlümüz G. 207 / 5

Çelebi, “şi’r ü inşâdan” terkihi atfisini bir yerde daha kullanmıştır. Bilindiği gibi Âşık Çelebi hem şair hem münşidir. Dolayısıyla bu beyitte Çelebi’nin nazım ve nesir yazmadaki maksadının ne olduğunu öğreniriz.

Yalnız **şi’r ü inşâdan** dem urmaz **‘Âşık-ı şeydâ**

İder hem da’va-i fazl u kemâl u ‘ilm ü ‘irfânı K. 3 / 47

a) ‘âşık-ı bî-çâre: Çelebi’de bu tamlamanın örneği yoktur. Bâkî’nin ise başka bir gazelinde aynı tamlama vardır.

‘Âşık-ı bî-çâreler bâr-ı belân altındadır

Dermend üftâdeler görsen ne hâl üstindedür G. 124 / 5

b) murâd: Bâkî 19 yerde murâd kelimesini kullanmıştır. 4 yerde kelime maksat, meram, niyet anlamındadır. Çelebi’de murâd kelimesi 11 defa kullanılmıştır. Yalnız bir yerde maksat, meram, niyet anlamındadır.

Gazelin son beyti incelenen kelime ve terkipler doğrultusunda her iki şair için de bazı

belirleyici kullanımlar taşımaktadır. Birinci mısra Çelebi'ye yakın iken, ikinci mısra Bâkî'ye daha yakındır. Makta beytini matla beyti ile birlikte değerlendirdiğimizde son beytin ilk mısraının tıpkı ilk beytin ilk mısraı gibi Âşık Çelebi'ye ait olma ihtimali yüksektir. İkinci mısralarda ilk beyti anlam olarak bütünleyen ve Bâkî tarafından söylenen bir mısra olabilir. Son beytin ilk mısraında mahlasını kullanan Âşık Çelebi nazım ve nesir yazmadaki muradını dile getirirken (K. 3 / 47'de de benzer söyleyiş vardır.) Bâkî de başka bir beytinde de olduğu gibi (G. 207 / 5) hâlini sevgiliye arz etmiştir.

Gazelde muhtevaya dayalı kullanımlardan elde edilen sonuç şu şekildedir: Gazelin beşinci beyti her iki şaire de ait olabilir. Birinci ve ikinci beyit Âşık Çelebi'ye; üçüncü ve dördüncü beyit ise Bâkî'ye yakındır. Görüldüğü gibi muhtevaya dair kullanımlar ve bazı kelime / kelime grubu tercihleri gazelin bütünü için tam belirleyici olamamaktadır. Hatta bu kullanımlardan dördüncü beyti dikkate almaz ise gazele müşterek gazel dahi diyebiliriz. Zira gazeldeki dört beytin ilk mısraları Çelebi'ye ikinci mısraları Bâkî'ye daha yakın durmaktadır. Bu sebeple her iki şairin üslubundan hareketle gazelin kime ait olabileceği konusunda bir inceleme yapmak gerekmektedir.

3. Üsluba Dair Deliller

Bâkî'nin sanatı ve edebî kişiliği konusunda kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: Bâkî'nin sanatının özelliklerini üslup, dil ve hayal sisteminde toplamak mümkündür (Tolasa, 1977, s. 302). Bâkî her şeyden önce nazım tekniğine vâkıf bir şairdir. Şiirlerinde şekil mükemmelliği, teknik kusursuzluk öncelikle belirtilmesi gereken husustur. Bâkî'nin nazım tekniğinde kusursuz olduğunu ifade ederken bu teknik içinde vezin kullanımı özellikle değerlendirilmelidir.

Bâkî'nin nazım tekniği yönünden başarılı olduğunu gösteren diğer bir husus da edebî sanatları kullanmada gösterdiği başarıdır. Bâkî edebî sanatlara düşkün bir şairdir. Bâkî coşkun ilhamlar değil, şekil üzerinde durarak şiirini ince hayaller, nükte ve tevriye başta olmak üzere türlü edebî sanatlarla zenginleştirmiştir (Çavuşoğlu, 1991, s. 539). Şiirlerinde farklı sanatları iç içe kullanan şair bazı sanatlara diğerlerine göre daha fazla yer vermiştir. Bu kullanım onun üslubu yönünden bazı önemli bilgiler vermektedir. Şair tevriye, iham, kinaye gibi sanatlara fazlaca yer vermiştir. Bu sanatlar şiirin çağrışım gücünü artıran sanatlardır. Kelimeleri dikkatle seçen ve mısralara yerleştiren şair, kelimelerin birkaç mana ifade etmesine önem vermiştir (Timurtaş, 1987, s. X).

Bâkî’de üzerinde durulması gereken unsurlardan biri de ses tekrarlarıdır. Bâkî bir ses şairidir. Manayı güzelleştirip üsluptaki ahenksizliği örtmek yerine, nazmın ahengine dikkat eden ve sözün ilk tesirinin kulak yoluyla olacağına inanan Bâkî, mana güzelliğinden önce edayı güzelleştirmeye çalışmıştır (Olgun, 1938, s. 52). Bu yolla divan şiirine yeni bir ses ve ahenk getirmiştir (Doğan, 2008, s. 286; Timurtaş, 1987, s. X).

Bâkî’nin edebî kişiliği ve sanatında nazım tekniği, aruz başarısı, edebî sanatlar, ses uyumu ve ahenk yanında etkili olan diğer bir unsur da dildir. Bâkî, şiirlerinde doğduğu şehrin dilini, İstanbul Türkçesini kullanarak divan edebiyatına yenilik ve güzellik vermiştir (Olgun, 1938, s. 7). Onun şiirlerinde arkaik kelime ve ekler oldukça azalmıştır. Gibb, Bâkî’nin edebî kişiliğini değerlendirirken onun şiir dilinde yaptığı değişikliğe vurgu yapar. Gibb’e göre (1999, s. 109) Bâkî eski kelime ve şekilleri dilden uzaklaştırarak şiir dilinde yaşayan kelimelere yer vermiştir. Muallim Naci de (2000, s. 33) aynı görüştedir. Bâkî’nin şiir dilinde şimdi eski sayılan bazı kelime ve tabirlere yer verdiği için eleştirilemeyeceğini söyler. Faik Reşat (*ty.*, s. 160, 165), Bâkî’nin yaşadığı devirde mümkün olduğu kadar eskimiş kelime ve deyimleri azaltmaya ve nazmın eski tarzını yenileştirmeye çalıştığını belirtir. Köprülü (1944, s. 248) onun dilinde bazı eksiklikler olduğunu belirtmekle beraber eski ve çağdaş şairlere göre dilini daha temiz ve kusursuz bulur, dile yeni bir ahenk ve selaset getirdiğini söyler ve böylece dilini ahenk bakımından İran örneklerine daha yakın görür. İbrahim Necmi de (1339, s. 96), Köprülü gibi Bâkî’nin nazım diline bir güzellik ve ahenk getirdiğini vurgular. Bu yönüyle Bâkî, şiirlerinde yaşadığı çağın dilini, hayatının büyük bir kısmını geçirdiği şehrin Türkçesini, İstanbul Türkçesini, ahenkli bir şekilde kullanmıştır.

Bâkî’nin üslubuna dair araştırmacılar tarafından dört husus özellikle vurgulanmıştır: Teknik kusursuzluk (aruz başarısı ve şekil mükemmelliği), edebî sanatlara düşkünlük (tevriye, cinas, iham), ses ve söz tekrarı (ahenk), İstanbul Türkçesi. Bu yönlerden şiiri incelendiğimizde şu sonuçlara ulaşmaktayız:

Bâkî beş beyitlik bu gazelde zihaf yapmazken 24 defa imale yapmıştır. 24 imale aruzu başarılı kullandığı söylenen bir şair için oldukça fazladır. Ne var ki şairin başka beş beyitlik gazellerinde de toplam imale sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bâkî’nin 5 beyitlik 6. gazeline imale sayısı 26; 89. gazeline 25; 29. gazeline 23; 30 ve 82. gazeline 21’dir. İmalelerin beyitlere göre dağılımı şu şekildedir.

1. beyit: 4 imale
2. beyit: 8 imale
3. beyit: 4 imale
4. beyit: 6 imale
5. beyit: 2 imale

Burada en belirgin olan 2. beyitte yapılan 8 imaledir. Bu imalelerin bir ahenksizliğe sebep olduğu muhakkaktır. Ancak şair 23 beytinde daha 8 kere imale yapmıştır. Bu veriler sadece aruzdaki durumuna bakarak şiir Bâkî'ye ait değildir demeyi güçleştirmektedir.

Bâkî şiirinin ikinci yönü ses-söz tekrarları ve bu yolla sağlanan ahenktir. Bu gazelde sistemli bir söz tekrarı yoktur. Yalnız 1 ve 3. beyitte tonlu ünsüzlerle sağlanan ses uyumu vardır. Ayrıca gazeldeki ünsüz ses tercihleri ile Bâkî'nin tüm gazellerindeki ses kullanımı bir paralellik arz etmemektedir. Şairin ünsüz sesleri azdan çoğa doğru kullanımı şöyledir:

⁶Tüm gazelerde J, P, Ç, **F**, C, V, Z, **Ş**, T, **Y**, **G**, H, S, B, **K**, M, D, L, **R**, N

Bu gazelde J, P, Ç, C, **G**, V, **F**, T, Z, H, S, **K**, **Ş**, **Y**, B, **R**, M, D, L, N

Tüm gazellerine göre bu gazelde şair, belirgin bir şekilde f, k, ş, y seslerini daha fazla, r ve g seslerini ise daha az kullanmıştır. Şiire bu yönlerden dolayı Bâkî'nin şiiri demek güçtür.

Bâkî üslubunun üçüncü yönünü edebî sanatları başarılı bir şekilde kullanmak oluşturur. Şair edebî sanatlardan özellikle tevriye, iham, kinaye, cinas gibi sanatlara fazlaca yer vermiştir. Bu şiirde zikredilen sanatlardan yalnız kinaye yer almaktadır. Şair 2 ve 4. beyitlerde bu sanata yer vermiştir.

Şiire dil yönünden bakıldığında yüzyıl içinde arkaik sayılabilecek bir kelimenin yer almadığı görülmektedir.

⁶ Bâkî'nin şiirlerindeki seslerin kullanım sıklığına dair veriler şu çalışmadan alınmıştır: Hasan Kaplan (2013). *Bâkî'nin ses dünyası*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. Diğer Deliller⁷

4.1. Mahlas Kullanımı

Bazı durumlarda şairlerin mahlas kullanımı karakteristik bir özellik taşıyabilir. Bunun için şairin mahlasını hangi mısradan, nerede ve ne şekilde kullandığı önem arz etmektedir. Bu yönden şiirin son beytine bakıldığında Âşık Çelebi'nin mahlasını ilk mısradan, bir tamlama içinde, sondan bir önceki kelimedede kullandığı görülmektedir. Bâkî ise mahlasını ikinci mısradan, eksiz bir şekilde, sondan bir önceki kelimedede kullanmıştır.

Âşık Çelebi, 116 gazelinin 78'inde (% 67) mahlasını ilk mısradan, 38'inde (% 33) ikinci mısradan kullanmıştır. Başta ve sonda kullanımlar % 35 iken, mahlasın ortada kullanımı % 65'tir. Çelebi -söz konusu şiirde olduğu gibi- mahlasını 47 şiirde (% 41) oranında ilk mısradan ortada kullanmıştır. Söz konusu şiirde mahlas tamlama içinde kullanılmıştır. Çelebi 8 defa ilk mısradan mahlasını tamlamalı kullanmıştır. Söz konusu şiirde mahlas sondan bir önceki kelimedede kullanılmıştır. Çelebi'nin ilk mısradan mahlasını kullandığı örneklerin 13'ünde (% 17) mahlas sondan bir önceki kelimedede yer almıştır.

Bâkî, gazellerinde mahlasını 545 defa kullanmıştır. Bunların 447'si (% 82) ilk mısradan, 98'i (% 18) ikinci mısradandır. Bâkî özellikle ilk mısradan, % 67 oranında, mahlasını daha çok başta (145 gazelde) veya sonda (156 gazelde) kullanma temayülündedir. Bâkî'nin mahlas kullanımında görülen bir husus da mahlasını seslenme belirten “ey, yâ” gibi nida edatlarıyla birlikte kullanmayı tercih etmesidir. Şair % 53 oranında mahlasını seslenme edatlarıyla birlikte ve bazen de tamlama içinde kullanmıştır. Bu oranlar söz konusu şiir ile karşılaştırıldığında bir anlam ifade etmektedir. Söz konusu şiirde Bâkî mahlasını ikinci mısradan sondan bir önceki kelimedede eksiz bir şekilde kullanmıştır. Bâkî, ikinci mısradan mahlasını yalnız 51 şiirde (% 9), ortada kullanmıştır. Bunlardan da 5'i sondan bir önceki kelimedede yer almaktadır. Bu şekildeki kullanımların hiçbiri eksiz değildir, biri tamlama içinde dördü nida edatıdır. Şairin mahlasını sondan bir önceki kelimedede kullandığı beş örneğin de hiçbiri söz konusu şiirin yazıldığı kalıpla aynı değildir. Söz konusu şiirle aynı kalıpta *-fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün-* yazılan gazellerdeki mahlas kullanımına bakıldığında da benzer oranlar çıkmaktadır⁸. Bâkî, bu kalıpla yazdığı 125 şiirin % 80'inde mahlasını ilk mısradan kullanmıştır. Mahlasın ikinci mısradan ortada

⁷ Bu bölümün 1 ve 2. başlıkları Prof. Dr. M. Fatih Köksal Bey'in dikkatleri ile açılmıştır. Bu vesileyle kendisine teşekkür ediyorum.

⁸ Kalıbın söz dizimi üzerinde etkisi olabileceği düşüncesiyle kalıptaki mahlas kullanımı da dikkate alınmıştır.

kullanımı ancak % 14'tür. Bâkî, 125 gazelinin % 67'sinde mahlasını nida edatlarıyla (Bâkıyâ, Ey Bâkî) veya tamlama içinde kullanmıştır.

Yukarıda her iki şaire dair verilen oranlar çerçevesinde şiire bakıldığında, şiirin mahlas kullanımını bakımından Bâkî'den ziyade Âşık Çelebi adına bir karakter ifade ettiği söylenebilir. Söz konusu şiirde mahlas kullanımının Âşık Çelebi'nin diğer şiirlerine dair verilen oranlarla anlamlı bir paralellik taşıdığı görülmektedir. Şiirde, Bâkî'nin mahlas kullanımının diğer şiirlerine dair oranlarla ilişkisi ise zayıftır. Bu yönden bakıldığında şiirin Âşık Çelebi'ye ait olma ihtimali daha yüksektir.

4.2. Sentaktik Yapı ve Cümle Ögeleri

Şairlerin tercih ettikleri bir kısım cümle yapıları ve bu cümleleri oluşturan ögeler bazen karakteristik bir yapı arz edebilir. Bu gibi durumlarda şairin diğer şiirlerinde de benzer yapıların olup olmadığı önem kazanmaktadır. Şiire bu yönden bakıldığında birinci beyitteki cümle yapısı ve söz dizimi Âşık Çelebi lehine bir karakter arz etmektedir. Şiirin ilk mısraında görülen edilgen yapı ile ikinci mısra da alıntıya yer verme Çelebi'nin başka bir gazelinin de ilk beytinde vardır:

Yâr işüğinden **dinildi** 'âşık-ı şeydâ bana

Hak **dimişler** *tenzinü 'l-ekâbu min savbi's-semâ* G. 1 / 1

Bilünür 'âşık u ağyâr işigünde ne şekk

Ki **dimişler** sanemâ *Ka'beyi merdâna mihek* G. 20 / 1

Şiirin ikinci beytinde “Felek hâkümi sifâl-i sümbül ü reyhân ide. Hevâ-yı bûy-ı zülfi dil-rübâ başdan gitmeye.” şeklinde nesre çevrilebilecek bir cümle vardır. Bu cümlede fail / özne konumunda olan kelime “felek”tir. Şair, felekten toprağını sümbül ve reyhan çiçeklerine saksı yapmasını ister. Böylece sevgilinin zülfünün kokusunun sevdası / arzusu başından gitmeyecektir. Beyitte görülen anlam ilişkisi ve feleğe yüklenen fail görevi Çelebi'nin iki beytinde daha vardır. Çelebi, bunların birinde sakiye seslenerek elinden tutup onu dışarı atmamasını ister. Bir zaman felek, sakinin elinde Çelebi'nin toprağından kadeh eyleyecektir. Burada feleğin şairin “hâkünden sebû eylemesi” söz konusu şiirde feleğin şairin “hâkünden sifâl etmesi” şeklinde yer almıştır. Diğer örnekte ise felek, kadeh ile şairi eş ederek güzel bir sakiye sunup bir an onun donuk cismini baştan sona toprak eyleyecektir. Burada da feleğin şairle ilişkisi şairi hâk eyleyip sebû ile eş kılmasıdır. Bu üç beyit arasında benzer bir anlam dünyası vardır ve bu dünya felek-kadeh ve toprak arasında kurulmuştur.

Hâkümi ide sıfâl-i sünbül ü reyhân felek

Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ G. 1 / 2

Sebû ile refikâ lutf idüp bir hûb sâkiye

Şu dem ki cism-i efsürdem **felek** ser-cümle **hâk eyler** G. 106 / 3

Elüm alup yabana atma billâhi benüm sâkî

Şu vaktin kim **felek** destünde **hâkümden sebû eyler** G. 107 / 2

Şiirin üçüncü beytinde şair “olsak” fiili ile özneyi “biz” olarak kullanırken yalnızca kendisini kastetmiştir. Çelebi’nin diğer şiirlerinde şairin “olsak” şeklinde ve kendisini kastettiği bir kullanımı yoktur. Bâkî’de bu şekilde bir kullanım üç yerde görülmektedir. Bunlardan özellikle biri sentaks olarak da söz konusu beyti çağrıştırmaktadır. Söz konusu şiirde “Yeme-içme mülkünün İskender’i olsak buna şaşılır mı? [Zira] kadehimiz âlemi gösteren bir ayna oldu.” denmektedir. Benzer kullanımın görüldüğü başka bir şiirde Bâkî, kendisine seslenerek şöyle demiştir: “Ey Bâkî! Bu zamanda en önde olsak buna şaşılır mı? [Zira] biz sürahi gibi şimdi renkli edaya sahibiz (yahut cana can katmaktayız).” Burada ilk mısralardaki olsak ve buna şaşılır mı ifadeleri ile ikinci mısralardaki I. çoğul kullanımı ortaklık göstermektedir. Bu beyitte muhtevaya dair delillerin de daha önce Bâkî lehine bir anlam ifade ettiği söylenmişti. Aynı gazelin ilk beytindeki anlam da söz konusu şiirdeki anlamı desteklemekte ve Bâkî lehine bir kullanım göstermektedir. Söz konusu şiirde kadehinin âlemi gösteren ayna olduğunu söyleyen şair, başka bir gazelinin de ilk beytinde *âyîne-i ‘âlem-nümâ*’ya sahip olduğunu I. çoğul ağızdan söyler.

Mülk-i ‘ıyş u ‘işretün **olsak n’ola** İskenderi

Oldı elde **câmımız** âyîne-i ‘âlem-nümâ G. 3 / 5

Ser-firâz **olsak** bu devr içre ‘**aceb** mi Bâkîyâ

Biz sürâhîveş bu gün rengîn edâya **mâliküz** G. 191 / 7

Biz ki tab’-ı pâk ü kalb-i pür-safâya mâliküz

Gûyiyâ **Âyîne-i ‘âlem-nümâya** mâliküz G. 191 / 1

Gazelin dördüncü beytinde her iki şair için de sentaks açısından belirleyici bir kullanım görülmemektedir. Gazelin son beytinde ise failin doğru belirlenmesi şiirin sahibinin kim

olabileceği noktasında son derece önemlidir. İlk mısradaki “âşık-ı bî-çâre” terkinde yer alan “âşık” kelimesini, Âşık Çelebi’nin mahlası kabul etmemiz durumunda ilk beyitte kendisine “âşık-ı şeydâ” diyen Çelebi’nin son beyitte ise kendisini bî-çâre olarak nitelendirdiğini söyleyebiliriz. Bu durumda Âşık Çelebi, şiir ve nesir yazarak sevgilisine içten bağlılığını daima bildirmekte, duasının onunla olduğunu söylemektedir. Bu şekilde bir anlamlandırma “bâkî” kelimesi cümlenin zarfı olup âşığın her şeyden muradının sevgili ve ona bağlılığını söylemek olduğu genel bilgisini karşımıza çıkarmaktadır. Şayet “bâkî” kelimesini Bâkî’nin mahlası olarak kabul edersek ilk mısradaki yer alan “âşık-ı bî-çâre” ifadesi ikinci mısradaki “Bâkî” kelimesinin yani şairin bir sıfatı olarak düşünülebilir. Ancak burada ikinci mısradaki mahlasını söyleyen Bâkî’nin kendisini bunlara dâhil ettiğinden ziyade ayrı tuttuğu gibi bir gönderim ortaya çıkmaktadır ki bu da divan şiir geleneğinin âşık tipindeki anlatıcısına aykırı bir durum arz etmektedir. Beyti nesre çevirdiğimiz zaman “bâkî” kelimesinin öznenen ziyade zarf yönü daha belirgin olmaktadır. İlk mısradaki isim tamlaması grubu da bu yapıyı desteklemektedir: Âşık-ı bî-çârenün şi’r ü inşadan murâdı yâre bâkî ve’d-du’â ‘arz-ı ihlâs eylemekdür.”

Şi’r ü inşadan murâdı ‘Âşık-ı bî-çârenün

‘Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre bâkî ve’d-du’â

4.3. Nazire Bağlamında

Nazire mecmualarında bu kafiye ve vezinde ilk şiirin -zemin şiir- Karamanlı Nizâmî tarafından yazıldığı kayıtlıdır. Nizâmî tarafından söylenen bu şiiri birçok şair tanzir etmiştir. Edirneli Nazmî’ye göre Karamanlı Nizâmî’nin şiirine Necâtî, Adnî, Hafî, Zâtî, Kemal Paşazâde, Şâmî, Zülâlî, Revânî, Şem’î, Sürûrî-i Acem, Basîrî, Hızrî, Safâyî, Atâ, Visâlî, Baba Çelebi, Nutkî, Sabâyî, Me’âlî, Remzî, Usûlî, Nûrî, Celîlî, Sehî, Hasbî, Şehdî, Kıvâmî, Zihnî, Sürûrî-i Müderris, Kurbî, Yahyâ, Derûnî, Münîr, Fasîhî, Ferîdî, Fehmî, Harîmî, Andelîbî, Lâmi’î, Adlî, Harfî, Enverî ve Nazmî nazire yazmıştır. Edirneli Nazmî’nin tespit ettiği nazire halkasına bakıldığında şiirin yazıldığı andan itibaren çok fazla tanzir edildiği görülmektedir. Pervâne Beg’in nazire mecmuasında da bu vezin ve kafiye ilk şiirin Karamanlı Nizâmî tarafından yazıldığı kayıtlıdır. Pervâne Beg’in mecmuasında şiiri tanzir edenlerin bir kısmı Nazmî ile ortaktır. Pervâne Beg’in tespitine göre şiiri tanzir edenler şunlardır: Kemal Paşazâde, Derûnî, Sürûrî-i Acem, Celîlî, Necâtî, Zâtî, Sehî, Kıvâmî, Fehmî, Harîmî, Basîrî, Sinânî, Me’âlî, Revânî, Şem’î, Şehdî, Abdî, Hafî, Usûlî, Visâlî, Harkî, Sabâyî, Safâyî, Pertevî, Ânî, Adnî, Şâmî, Zülâlî, Sec’î, Hüsâmî, Sürûrî, Hızrî, Enverî, Lâmi’î, Emrî, Râyî, Sâbirî, Atâ’î, Hasan Çelebi, Gurbî,

Adlî, Andelîbî, Hasan-ı Kâdî, Yahyâ, Ferîdî, Âşık Çelebi, Sûvârî, Vahîdî, Azmî, Zihnî, Kıyâsî, Cebrî, Nazmî, Firdevsî.

Bu isimler arasında inceleme konumuz olan gazel, Pervâne Beg'in kaydına göre Âşık Çelebi tarafından yazılmıştır. Pervâne Beg'in nazire mecmuasında Bâkî'nin zemin şiir sayısı ikidir. Bâkî'ye nazire yazılan yedi şiir vardır. Mecmuada Bâkî'nin yazdığı toplam şiir sayısı ise 185'tir (183'ü gazel). Bâkî'nin tanzir ettiği şiirlere de yer veren Pervâne Beg, söz konusu şiiri Bâkî adına değil Âşık Çelebi adına kaydetmiştir.

Bu vezin ve kafiyede ilk şiiri yazan Nizâmî söz konusu gazelinin makta beytinde gözyaşının adını yağmur koyduklarını söyler ve bunun da ne kadar doğru olduğunu “İsimler gökten iner.” iktibasıyla örnekendirir. Zemin şiirde görülen bu kullanım bu şiire nazire olarak değerlendirilen incelediğimiz gazelde de vardır. Gazelin ilk beytinde şair kendisine sevgilinin eşliğinde çılgın âşık denildiğini söyler. Bunun doğruluğunu ispat için de “İsimler gökten iner.” iktibasını yapar. Burada “âşık-ı şeydâ” tamlamasındaki âşık kelimesinin Nizâmî'nin örneğinde olduğu gibi bir isme işaret ettiği düşünülürse bu durumda Âşık Çelebi'nin ilk beyitte mahlasını kullandığına hükümlenabilir.

Yaşunun bârân komışlardur Nizâmî adını

Hak dimişler tenzîlü'l-esmâ'ü min savbi's-semâ Nizâmî G. 1 / 9

Yâr ışığında dinildi 'âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler tenzîlü'l-esmâ'ü⁹ min-savbi's-semâ Âşık Çelebi 1 / 1

Sentaktik yapı ve cümle öğeleri incelemesinde makta beytindeki “bâkî” kelimesi için öznenen ziyade zarf yönünün belirgin olduğu ve bu kullanım ile beyitte ilk mısradaki geçen “Âşık-ı bî-çâre” ifadesinden hareketle âşık kelimesinin Âşık Çelebi'nin mahlasını ifade ettiği söylenmişti. Bu şekilde bir kullanım Nizâmî'nin bahsedilen şiirini tanzir eden Necâtî Bey'de de vardır. Necâtî Bey de incelediğimiz gazeldeki gibi “bâkî” kelimesini maktada, sondan bir önceki kelime olarak kullanmıştır. Burada da kelimenin özel isim yönünden ziyade zarf olarak kullanımı belirgindir.

Nâmeye sığmaz Necâtî'nün oransız kıssası

Gözyaşı ile kapuna arz ola bâkî mâcerâ Necâtî Bey G. 1 / 5

⁹ Pervâne Beg nazire mecmuasındaki nüsha farkı tercih edildi.

Şi'r ü inşâdan murâdı 'Âşık-ı bî-çârenün

'Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre bâkî ve'd-du'â

Âşık Çelebi G. 1 / 5

Necâtî Bey'in gazelinin bir mısramı tazmin eden Cebrî mahlaslı bir şair de "bâkî" kelimesini tazmin ettiği mısradaki olduğu gibi zarf görevinde kullanmıştır:

Mâ-hazar derd-i derûnum şimdi takrir eyledüm

Gözyaşıyla kapuna arz oldu bâkî mâcerâ

161 / 4 (Gıynaş, 2014, s. 108)

4.4. Şairlerin Münasebetleri

Her iki şairin görüşüp görüşmediği konusunda yeterli malumata sahip değiliz. Ancak Âşık Çelebi'nin 1550'de Silivri kadısı olduğunu ve birkaç yıl burada kadılık hayatını devam ettirdiğini, ardından Piriştine'ye kadı olarak tayin edildiğini ve 1556'da Serfice'de divanını tamamladığını biliyoruz (Aynur, 2011, s. 169). Bâkî de bir dönem Silivri'de bulunmuş ve burada Silivri Medresesinde müderrislik vazifesini icra etmiştir. Kaynakların aktardığına göre Bâkî 1563'te Silivri'ye tayin edilmiştir (Özcan, 1989, s. 426; Solmaz, 2009, s. 68; Açıkgöz, 1982, s. 50). Her iki şair aynı mekânda bulunmamış olsa da Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan bir bilgiden şairlerin birbirleri ile haberleştiklerini öğreniyoruz: "Sene tis'a ve sittîn ve tis'ami'e (969) zi'l-hiccesinün evâhirinde cenâb-ı ma'delet-penâh Sultân Süleymân-ı merhûmun hamr getüren gemileri İstanbul ile Galata ortasında yakmak emr itdüklerinde Bâkî Çelebi bu gazeli diyüp üç gazel dahı fakîre irsâl itmişlerdür" (Kılıç, 2010, s. 414). Bu bilgiden hareketle Bâkî'nin şiirlerini Âşık Çelebi'ye gönderdiği anlaşılmaktadır.

Her iki şair arasındaki diyalogun derecesini kestirmek zordur. Ancak Âşık Çelebi, tezkiresinde Bâkî'yi uzun uzun övmüştür. 1568 yılında tamamladığı Meşâ'irü's-Şu'arâ adlı tezkiresinde Âşık Çelebi, Bâkî'nin devrinin en büyük şairi olduğunu, benzeri bulunmadığını vurgular. Bâkî'nin hem kendi devrinin hem de geçen yüzyılların en büyük şairi olduğunu, o yetiştikten sonra diğer şairlerin adlarının silindiğini ve benzeri olmayan bir şair olarak yalnız onun kaldığını söyler (Kılıç, 2010, s. 409). Âşık Çelebi'ye göre Bâkî'nin şiiri "muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pür-kâr rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selîs ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve fuhûmı sûznâk"dır (Kılıç, 2010, s. 410). Âşık Çelebi tezkiresini tamamladığında Bâkî 41-42 yaşlarında olgun ve usta bir şair olarak kendini kabul ettirmişti.

Âşık Çelebi 1572'de vefat etmiştir. Bu sırada Bâkî İstanbul'da Eyüp Sultan Medresesinde müderristir. Âşık Çelebi ise Üsküp'te vefat etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada sorulması gereken ilk soru, her iki şairin divanında yer alan söz konusu gazelin kime ait olduğudur. İntihal olma ihtimali oldukça zayıf olan şiir her iki şairin divanlarına nasıl girmiştir? Yalnız makta beytinde her iki şairin de mahlasının geçmesi dikkatsiz müstensih(ler)in bir yanlışı diyerek geçirilebilir mi? Yoksa şiir her iki şairin bir dostluk nişanesi olarak yazdıkları müşterek gazel midir? Bu sorular yapılan geniş incelemenin neticesinde şöyle cevaplandırılabilir:

1. Maddi delillerden vezin ve birim sayısı, şiiri Çelebi'ye yaklaştırmaktadır. Özellikle divan nüshalarından hareketle şiirin Çelebi'ye ait olma ihtimali oldukça yüksektir. Zira söz konusu gazel, Bâkî hayatta iken yazılan -inceleyebildiğimiz- hiçbir nüshada yoktur. Aynı şiir Bâkî'ye göre daha erken bir tarihte divanını tertip eden Çelebi'nin eldeki tek divan nüshasında ve 1560 yılında yazılan Pervane Beg nazire mecmuasında Âşık Çelebi adına yer almaktadır.

2. Şiiri intihal olarak değerlendirmek oldukça güçtür. Zira diğer intihal örneklerinde olduğu gibi mahlas değiştirip şiiri mesh ve igare ile (ç)alma yoktur. Kaldı ki ilmam ve selh gibi lafzı yahut anlamı değiştirerek şiiri kendine ait gösterme yollarından biri de bulunmamaktadır. Bâkî gibi büyük bir şairin ve Çelebi gibi yaşadığı dönemde birçok şair ile kişisel yakınlıklar kurmuş bir şair ve münşinin böyle bir işe tenezzül etmeyecekleri aşikârdır.

3. Şiirde muhtevaya dair delillerin bir kısmı şiirin müşterek gazel olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle matlânın ilk mısraında Âşık Çelebi'nin sevgilinin eşiğinde kendisine çılgın Âşık denildiğini söylemesi ve ikinci mısraada adeta Bâkî'nin bunu doğrulamak amacıyla, “Doğru söylemişler, isimler gökten iner.” şeklindeki beyanı, maktânın ilk mısraında Âşık Çelebi'nin mahlasına yer vererek nazım ve nesirden muradını söylemesi, adeta Bâkî'nin bunu tamamlamak için ikinci mısraada bunu sevgiliye hâlini arz etmek olarak belirtmesi gazelin müşterek bir şiir olabileceğini düşündürmektedir. Şiir müşterek gazel olarak değerlendirildiğinde o zaman her iki şairin divanına nasıl girdiği daha kolay izah edilebilir. Ancak şiirde dördüncü beyit güçlü bir şekilde muhteva olarak bu sıralamayı bozmakta ve şiirin müşterek gazel olma ihtimalini azaltmaktadır. Ayrıca incelenen divan nüshalarının hiçbirinde şiirin müşterek olabileceğine dair bir işaret yahut başlık da bulunmamaktadır¹⁰.

¹⁰ Farklı şairlerin müşterek şiirleri üzerine birçok çalışma yapan İ. Hakkı Aksoyak (2003, s. 44; 2005, s. 92), müşterek şiirlerin başında çoğu zaman bir ibare, bir satır veya bir paragraf hatta bir sayfa tutan başlıklar görüldüğünü söyler. Müşterek şiir yazan şairlerin her biri yazdıkları her mısra veya beytin başına isimlerini veya isimlerinin baş harflerini kaydederler. Böylece her mısranın hangi şaire ait olduğu bir bakıma tescil edilmiş olur. İncelenen şiirde bu özellikler bulunmamaktadır.

4. Bâkî birkaç şiirini tezkire yazarı Âşık Çelebi'ye göndermiştir. Şairin hangi şiirlerini gönderdiğini bilmiyoruz. Çelebi, tezkiresinde yalnızca bunlardan içki yasağı ile ilgili olan bir gazelini belirtmektedir (Kılıç, 2010, s. 414). Bu durumda şiiri Bâkî'nin yazdığı, Bâkî'nin Çelebi'ye gönderdiği şiirlerden biri olup yanlışlıkla müstensih tarafından Çelebi'nin eldeki tek divan nüshasına kaydedildiği iddia edilebilir. Ancak bu iddiayı zayıflatan bir unsur Çelebi'nin tezkiresine aldığı ve Bâkî'nin gönderdiğini belirttiği şarap yasağı hakkındaki şiirin en erken 1562 yılında yazılma ihtimalidir. Zira Sultan Süleyman bu yılda şarap gemilerini Galata'da yaktırmıştır. Şairin divanındaki 279. gazel baştan sona bu hadiseyi anlatmaktadır. Çelebi'nin divanını 1556 yılında tertip ettiği düşünüldüğünde Bâkî'nin tezkiresini 1568 yılında tamamlayan Çelebi'ye şiirlerini 1562'den sonra gönderdiği ortaya çıkmakta ve şiirin dikkatsiz bir müstensih tarafından divana alınma ihtimalini oldukça azalmaktadır.

5. Şiirde üsluba dair deliller Bâkî lehine bir karakter arz etmemektedir. Bu da şiirin Bâkî'nin kaleminden çıktığı tezini güçleştirmektedir.

6. Her iki şairin mahlas kullanımı söz konusu şiir ekseninde değerlendirildiğinde rakamlar Âşık Çelebi adına daha belirgin sonuçlar ortaya koymaktadır.

7. Şiirdeki beyitlerin sentaks yapısı ve öge kullanımı bir beyitte Bâkî, üç beyitte Âşık Çelebi'nin diğer şiirleri ile paralellik arz etmektedir. Yapılan incelemeleri bir tabloda gösterecek olursak sayısal veriler eşliğinde şiirin hangi şaire yakın durduğunu belirlemek daha kolay olacaktır.

Tablo 1: İnceleme Sonuçlarının Şairlere Göre Yüzdelerle Dağılımı

İncelemeler	Bâkî	Âşık Çelebi
Maddi Deliller	Divan Nüshaları	X
	Vezin (Kalıp)	X
	Kafiye	X
	Nazım Birimi Sayısı	X
Muhtevaya Dair Deliller	1. Beyit	X
	2. Beyit	X
	3. Beyit	X
	4. Beyit	X
	5. Beyit	X
Üslup		X
Mahlas Kullanımı		X
Sentaks ve Ögeler	1. Beyit	X
	2. Beyit	X
	3. Beyit	X
	4. Beyit	X
	5. Beyit	X
Nazire Bağlamında		X
Sonuç	% 27	% 73

Tabloya bakıldığı zaman şiir % 73 oranında Âşık Çelebi'ye daha yakın durmaktadır. Daha ilk mısradaki Âşık Çelebi'nin mahlasını söylemesi, son beyitte de mahlasını söyleyip nazım ve nesir yazmadaki muradını beyan etmesi şiirin Âşık Çelebi'ye ait olma ihtimalini artırmaktadır. Şiirin ilk ve son beyti Âşık Çelebi'nin başka şiirleri ile muhteva olarak anlamlı bir bütünlük taşımaktadır. Şiir, mahlas kullanımı ve cümle ögeleri bakımından Âşık Çelebi'nin diğer şiirleri ile daha belirgin ilişkiler göstermektedir. Şiirde Bâkî'nin üslubunun temel yönlerini yansıtan özellikler tam olarak bulunmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı şiir Bâkî'ye değil, Âşık Çelebi'ye ait görülmektedir.

Bâkî divanının çeşitli nüshalarına farklı şairlerin şiirlerinin girdiği görülmektedir. Nitekim Hasbî'ye ait bir gazelin Bâkî'ye ait gösterilmesi; Bâkî'ye ait gösterilen bir gazelin Gelibolulu 'Âlî'ye ait olduğunun ortaya konulması (Aksoyak, 2005, s. 69-82) bu şekilde yanlışlıklar yapıldığını göstermektedir. Bizce de benzer bir yanlışlık yapılarak söz konusu gazel, şiirin son mısrasında geçen "bâkî" kelimesinden hareketle Bâkî divanının çeşitli nüshalarına gir(diril)miştir. Burada bir hususu daha belirtmekte fayda görmekteyiz: Yaptığımız çok yönlü inceleme ve eldeki mevcut deliller bizi bu hükme götürmüştür. Başka araştırmacıların yeni deliller ışığında şiirin kime ait olabileceği konusunda yapacağı katkılar bizi memnun edecektir.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (1982). *Riyazu 'ş-şuara Riyazî Mehmed Efendi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoyak, İ. H. (2003). Trabzonlu Emin Hilmî'nin müşterek şiirleri. *TÜBAR*, 14, 43-64.
- Aksoyak, İ. H. (2005). Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Bâkî'nin münasebetleri (Kühü'l-ahbâr ve divanlarına göre). *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan -1*, 25, 69-82.
- Aksoyak, İ. H. (2005). Müstacabizade İsmet'in müşterek şiirleri. *TÜBAR*, 17, 91-99.
- Aynur, H. ve Niyazioğlu, A. (2011). *Âşık Çelebi ve şairler tezkiresi üzerine yazılar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yay.
- Bahadır, S. C. (2013). Bâkî'nin Pervane Bey Mecmuası'nda yer alan yayımlanmamış gazelleri. *Turkish Studies*, 8(1), 187-213.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Bâkî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (4. cilt). İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 537-540.
- Dilmen, İ. N. (1339). *Tarih-i Edebiyat dersleri eski edebiyatımıza seri bir nazar*. İstanbul: Matbaa-i 'Âmire.
- Doğan, M. N. (2008). Bâkî. *Osmanlılar Ansiklopedisi* (1. cilt). İstanbul: YKY, 284-286.

- Ergun, S. N. (1935). *Bakî hayatı ve şiirleri cilt I divan*. İstanbul: Sühulet Kitap Yurdu.
- Gıynaş, K. A. (2014). *Pervâne Bey mecmuası*. (I. cilt). Eskişehir Valiliği: Akademik Kitaplar.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı şiir tarihi III-V*. (Çev. Ali ÇAVUŞOĞLU). Ankara: Akçağ Yay.
- Faik Reşat (t.y.). *Eslâf*. (Haz. Şemsettin KUTLU). Tercüman 1001 Temel Eser.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî hayatı edebi kişiliği ve divanı*. Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kaplan, H. (2013). *Bâkî'nin ses dünyası*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesik, B. (2012). Bazı şiir mecmualarından hareketle basılı divanlarda bulunmayan Bâkî mahlaslı şiirler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 115-122.
- Kesik, B. (2012). Bir yazmadan hareketle Bâkî'nin yayımlanmamış şiirleri. *Turkish Studies*, 7(1), 1489-1500.
- Kesik, B. (2013). Bazı şiir mecmualarından hareketle basılı divanlarda bulunmayan Bâkî mahlaslı şiirler. *Turkish Studies*, 8(13), 337-350.
- Kılıç, F. (t.y.) *Âşık Çelebi divanı*. Kültür Bakanlığı E-Kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593,asikcelebidivanifilizkicpdf.pdf?0> (erişim tarihi: 29.08.2015)
- Kılıç, F. (2010). *Meşâirü's-şu'arâ inceleme-metin*. (1. cilt). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Köksal, M. F. (1997). Bir kaside iki şair: Nef'î-Cevrî. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 191-202.
- Köksal, M. F. (2012). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir(inceleme-tenkitli metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10721,edirneli-nazmi-mecmaunnezairpdf.pdf?0> (erişim tarihi: 29.08.2015)
- Köksal, M. F. (2013). Bâkî'nin bilinmeyen veda gazeli ve dîvânında bulunmayan bazı şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 319-330.
- Köksal, M. F. (2014). Yunus Emre Dîvânı'nın yeni bir nüshası ve Yunus'un yayımlanmamış şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30, 161-192.
- Köprülü, F. (1944). Bâkî. *İslam Ansiklopedisi*, (2. cilt). İstanbul: Maarif Matbaası, 243-253.
- Köprülü, F. (2006). *Divan edebiyatı antolojisi*. (Haz. Ahmet MERMER). (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yay.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî dîvânı*. Ankara: TDK Yay.
- Muallim Naci (2000). *Osmanlı Şairleri*. (Haz. Cemal KURNAZ). (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yay.
- Olgun, T.(1938). *Bâkî'ye dâir*. İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Özcan, A. (1989). *Nev'izâde Atâi Hadâiku'l-Hakaik fî Tekmileti's-Şakaik*. İstanbul: Çağrı Yay.

- Öztürk - Fidan, G. G. (2010). Konya Mevlana Müzesi 2095 numarada kayıtlı Mevlevilikle ilgili bir mecmuadan hareketle Bâkî'nin yayımlanmamış bir şiiri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 95-108.
- Solmaz, S. (2009). *Gülşen-i Şu'arâ*. Kültür Bakanlığı E-Kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83501/ahdi---gulsen-i-suara.html> (erişim tarihi: 19 / 10 / 2013).
- Şemsettin Sâmî (1317[1901]). *Bâkî'nin eş'âr-ı müntehabesi*. İstanbul: Mahmud Beg Matbaası.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg divanı*. İstanbul: MEB Yay.
- Taş, H. (2010). Bâkî'nin Dîvân'da bulunmayan bir gazeli ve Feyzî'nin naziresi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 181-192.
- Tavukçu, O. K. (2004). Yunus şiirlerini ayırt etmeye yönelik bazı tespitler. *Journal of Turkish Studies Kaf Dağının Ötesine Varmak Günay Kut Armağanı IV*, 28 / II, 59-84.
- Timurtaş, F. K. (1987). *Bâkî Dîvânı'ndan seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Tolasa, H. (1977). Bâkî. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1. cilt). İstanbul: Dergâh Yay., 300-303.
- Yılmaz, O. (2008). Metin te'sisinde şiir mecmualarının katkısına bir örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 numaralı mecmua ve muhtevası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 255-280.
- Zülfe, Ö. (2006). Yahya Bey'in bir gazeline Bâkî'nin iki tahmisi. *Ayla Demiroğlu Kitabı*. (Ed. Adem CEYHAN). İstanbul: Kutup Yıldızı Yay., 413-418.